

МЕТАМОДЕРН І МЕТАНАРАТИВИ: НОВІ СТАРІ ЦІННОСТІ.

Олександр Афанасьєв, Ірина Василенко

Метамодерн, як феномен сучасного мистецтва, пропонує відродження метанаративів. що загалом означає повернення до загальнолюдських цінностей, проголошених ще модерном і осміяних постмодерністською іронією. Проте метанаративи можуть втілювати не лише загальнолюдські цінності, але й ідеологічні міфотворчі практики, яким треба поставити надійний заслін.

Ключові слова: метамодерн, метанаративи, цінності, міфи.

На рубежі XX та XXI століть заговорили про завершення епохи постмодерну. В останні роки цей мотив звучить дедалі частіше [Афанасов 2019]. Як відомо, святе місце порожнім не буває, і для нового стану культури вигадано відповідний термін – «метамодерн». Це поняття фактично об'єднало інші назви для поміченої тенденції: гіпермодерн (Ж. Липовецький, М.Оже), альтермодерн (Н. Бурріо), трансмодерн (Е. Дуссель), діджимодерн та ін. [Михайлова 2019]. У той же час, поширити зазначений термін на всю сучасну культуру або, як мінімум, на мистецтво навряд чи можливо. Очевидно, що деякі культурні тенденції, особливо в живописі та літературі, цим терміном зафіксовані, але чи мають вони достатнє поширення зараз і чи утвердяться у майбутньому дуже спірно. До того ж, не сформувалося сталої філософської течії під ім'ям «метамодерн», що могло б скласти надійну базу для нових тенденцій. Та й ті новації, які відносять до метамодерну, лише невелика частина поля сучасного мистецтва, де присутня чи не вся різноманітність ідей та мотивів, що існували в історії культури. Тим не менш, феномен метамодерну зафіксований і потрібно його осмислення, перш за все, щодо цінностей, що проголошуються, іменованих часом метанаративами. Остання обставина зумовила мету статті.

Сучасні технічні та технологічні можливості подачі інформації суттєво впливають на сприйняття світу, породжуючи, серед іншого, відставання раціонального від чуттєвого, рефлексивного від інтуїтивного, цілісного від фрагментарного, пояснювального від описового. Мабуть, не випадково голландці Т. Вермюлен та Р. Ван ден Аккер, які опублікували у 2010 році свої «Нотатки про метамодернізм», назвали свій текст нотатками. Вони не претендували на створення ґрунтовної філософської доктрини. Швидше, це були певною мірою картинки, перелік інтуїцій, опис відчуттів з мінімумом аналізу та аргументації. Тут далася ознаки не тільки кліповість мислення і світовідчуття, що стала характерною рисою сучасного освоєння світу, а й переважання фрагментарного, емоційного ставлення до неусталеної тенденції. Втім, і пізніші спроби авторів наростити аргументацію, у тому числі філософську, не можна назвати такими, що цілком вдалися [Кардаш 2019].

І все ж, метамодерн є дуже цікавим феноменом. Нехай навіть це не стільки філософія чи теоретична течія в культурі, скільки світовідчуття певної кількості

митців, які намагаються його якось осмислити, висловити та відрізнити від інших світовідчуттів та світоглядів, зокрема від постмодерну.

Метамодерн явно протистоїть цінностям постмодерну, які, як часом стверджують, є відмовою від цінностей. Точності заради відзначимо, що від цінностей відмовитися неможливо, вони є основою будь-якого ставлення людини до чого завгодно, хоча нерідко неусвідомленою. Тому постмодерн швидше відкидав цінності модерну, зводячи свої ідеї, наприклад, жорстоку іронію, сарказм, цинізм, деконструкцію у найвищу цінність.

До речі, деконструкція постмодерну може закінчуватися руйнуванням, але може призвести і до творення. Переконалим прикладом останнього служить «Ім'я троянди» У.Еко, яка є деконструкцією класичного детективу, що призвела до шедевр [Еко 2018].

Проте мистецтво, яке називає себе метамодерном, прагне реконструкції, відродження дискурсу, великих розповідей, наприклад, відродження міфу [Vermeulen, van den Akker 2015]. Щоправда, відродження відбувається своєрідно. Це швидше занурення у зображення сучасних ситуацій міфічних образів та сюжетів, як, наприклад, на полотнах відомого сучасного американського художника Адама Міллера. Перетин екологічних, гуманітарних тем із міфічними образами змушує відчувати, переживати та осмислювати, зокрема, крихкість життя в сучасних умовах. Фантастичні, вигадані образи, персонажі, сюжети приховують чи, навпаки, випинають, але у всякому разі мають на увазі глибокі моральні цінності. Своєрідна перекличка епох, коли особи і тіла персонажів, і навіть їхня біжутерія, сучасні, а вбрання античні, припускають і перекличку моральних цінностей, минутих і неминущих. Подібний підхід у творчості можна позначити як своєрідне вивільнення гуманності, людяності, взагалі загальнолюдських цінностей з-під преса постмодерністської тотальної іронії, оскільки іронічність поєднання сучасності та давнини, реальних та фантастичних предметів, зовсім не читається як іронічний глум. Навпаки, передбачається своєрідна щирість, чесність, навіть відсутність особливих алегорій.

Полотна Адама Міллера, як, втім, і твори інших художників, що відносяться до метамодерну, особливо пронизані наративами та метанаративами. Присутність наративу в мальовничих полотнах багато в чому аналогічна до наративності фотографій [Афанасьєв 2017], але, зрозуміло, має свої особливості. Головна з яких полягає у тому, що мальовничі полотна, на відміну від фотозображень, зазвичай, не претендують на достовірність. Прикладом можуть бути міфологічні сюжети Караваджо, як й його сучасних послідовників, скажімо, згаданого вище Адама Міллера.

На перший погляд, розгляд художнього полотна як наративу здається дивним, адже зображення, на відміну від літературного твору, де наративи панують, показує, а не розповідає. Навіть коли картина має на увазі динаміку, або спеціальними прийомами демонструється зміна станів зображуваного об'єкта, то й тоді, начебто присутній показ, а не розповідь. Так фіксує зображення недосвідчений, непідготовлений глядач: бачу якийсь краєвид, чийсь портрет, певну подію. У подібних випадках присутній так званий переднартив, який у тих чи інших обставинах може оформитись у розгорнутий нартив. Зокрема, глядачеві могли б

розповісти про авторський задум, сенс художнього твору та багато іншого, розгорнувши перед ним певний наратив.

Проте, як правило, глядач, особливо підготовлений, таки читає зображення саме як текст зі своїм певним задумом, метою, сюжетом та іншими атрибутами оповіді. Більше того, переднаратив, як і глядацький чи авторський наратив, можуть бути розгорнуті у великі наративи, які в літературі іменуються гранднаративами або метанаративами [Ліотар 2010] і відображають загальні або навіть всезагальні світоглядні, ідеологічні та інші ідеали.

Зазвичай у сприйнятті художнього зображення є, як мінімум, два відносно невеликі наративи, які можна назвати мінінаративами. Перший потенційно «згорнутий» у самій картині, як авторський задум з певним змістом і метою, а нерідко навіть незалежно від автора, оскільки те, що виходить не завжди тотожному задуму, але розгортається в глядацькій (читацькій) інтерпретації. Таких інтерпретацій може бути дуже багато. Різні глядачі, різні епохи знаходять різноманітні особливості тих чи інших полотен.

Другий наратив присутній у конкретному задумі автора, як він його розуміє та інтерпретує, або взагалі у його творчості та розгортається авторським поясненням чи аналізом біографів-критиків, чий текст допомагають глядачам-читачам осмислювати мальовничі твори.

Загальновідомо, що художні полотна не тільки щось зображають, а й представляють самого автора і можуть багато розповісти про його особистість та індивідуальність, про його внутрішній світ, рівень інтелекту, ціннісні орієнтації тощо. А якщо врахувати безліч інтерпретацій, то таких наративів буде багато. Але в нескінченність їхня кількість не йде, оскільки всі вони «крутяться» навколо зазначених двох основних наративів. Останні, у свою чергу, можуть бути близькими і сприйматися як один наратив, а можуть бути дуже різними, якщо поволно набуває самостійного сенсу, незалежного від конкретного авторського задуму, і мовби «проживає» самостійне життя, хоча все одно щось говорить про автора.

Наратив авторського задуму, як і глядацький наратив-інтерпретація, обов'язково пов'язаний на соціально-культурні особливості даної епохи в авторському чи глядацькому розумінні і може бути розгорнутий як своєрідний метанаратив або обмежитися конкретним задумом і локальною інтерпретацією, реалізувавшись у мінінаративі, за яким все одно вбачаються цінності даної епохи або загальнолюдські цінності.

У наведеному вище прикладі з творчістю Адама Міллера легко вгадується метанаратив глобальних екологічних викликів, з якими незахищеної людині невідомо як справлятися, хіба що не помічати їх зовсім.

Тут важливо наголосити, що метамодерн якраз і передбачає відродження тих метанаративів гуманності, людяності, розумності, моральності, естетичності, які були властиві модерну і проти яких ополчився постмодерн.

Іноді зображення об'єкта викликає більше емоцій, ніж реальний об'єкт. Реальність звична і буденна, у ній рідко відчувається проблемність. Значення видатних творів мистецтва, серед іншого, якраз і полягає в демонстрації проблеми, коли об'єкт зображується в особливому мальовничому контексті, тим самим наративізується і втілюється у сенсожиттєвих цінностях. У цьому плані невідомо метамодерн фіксується насамперед у образотворчих і оповідальних жанрах, де

створений образ легко можна не стільки осмислити, скільки відчути, співпережити разом із автором та його героями. Не випадково метамодерн наголошує саме на проживанні пропонованих образів.

Цьому сприяє і переваженість метамодерністських творів різноманітними деталями, що часом затемняє наративний стрижень. Переваженість сюжетів, описів, деталей не новина у мистецтві та літературі. Досить згадати бароко чи рококо з їхньою увагою до деталей, яких нагромаджувалося чимало. Взагалі, своєрідне повернення до минулих зразків характерне для мистецтва, хоча, зрозуміло, це повернення завжди відносно, повернення на іншому ступені, в іншому культурному контексті, в новій якості. Адам Міллер прямо заявляє про свою любов до Караваджо і навіть його мотиви використовує, але наративи в нього інші, а от метанаративи часом подібні, оскільки вищі цінності вічні.

У людській свідомості образи неспроможні витіснити тексти. В свою чкрнгу, текст, навіть «високонануковий», без образу не існує. Інша річ, що образ може бути неадекватний науковій абстракції, але це не скасовує їхнього взаємозв'язку. Так само не може бути образа без тексту, оскільки він осмислений, а отже, «проговорений», як мінімум, внутрішньою, згорнутою мовою. Мальовничі полотна, як, втім, і деякі фрагменти реальності, для спостерігача (глядача) нічого не означають, вони навіть нерідко і не сприймаються, поки їм не буде надано певного сенсу, доки вони не стануть у певний контекст і дискурс, і доки вони не перетворяться на події, що «розповідаються».

Взагалі кажучи, мабуть, всяке художнє полотно як зображення занурене в один із двох наративних контекстів, які взаємопов'язані, але все ж такі різні: 1. зображення як переопис реальності, куди, швидше за все, потрапляє живопис як естетизація реальності. 2. зображення як збереження реальності (індивідуальна чи історична пам'ять).

І опис і переопис реальності завжди має на увазі певні метанаративи з їхніми найвищими цінностями. Що ж до метамодерну, то він намагається відродити не просто будь-які метанаративи, а саме метанаративи Нового часу, необачно розвінчані постмодерном, але без яких людство виявляється не дуже людським. Справді, певні метанаративи модерну акумулюють у собі найвищі цінності: гуманізм, істину, добро, красу та інші загальнолюдські цивілізаційні ідеали. Вони фіксують не те, що змінюється, а те, що зберігається і сприяє збереженню, і в цьому сенсі вічне і загальне, що спрямовує людство до вищих розумних цілей. По суті, це сприяє виживанню, існуванню, розвитку людства. Метанаративи значною мірою створені штучно, раціонально, всупереч тваринній, щоб не сказати звіринній, сутності людини, яка здатна занастити його своїми деструктивними проявами. Своє втілення вони якраз і знайшли в ідеалах Просвітництва, у проєкті модерну, хоча, зрозуміло, витоки простежуються і в давніх міфах, і в ідеалах античності та Відродження, і в моральних нормах християнства, буддизму, ісламу та інших релігій. Нас не повинна бентежити уявна штучність, надуманість, літературність метанаративів, що виявляється і у відборі та впорядковуванні лише деяких цінностей, і в їхній спрямованості до свідомо відібраних цілей, і в їхній сюжетній побудові, і в інших проявах наративності. Це невід'ємні властивості нашого розуміння навколишнього світу і себе. Навіть об'єктивні наукові знання, покликані

вийти на ненаративний рівень, зрештою, вписуються в наративні структури, а не навпаки. Найчастіше метанаративи і наративи набувають згорнутого характеру, ущільнюючись у ціннісних категоріях.

Проте, виникає найважливіше питання: які саме метанаративи доречно зберегти чи відродити? Ідеологічні або історичні метанаративи, які пронизані сучасними міфами, зазвичай дуже гарні, заспокійливі, вони навіть заколискують та змушують часом пишатися тим, чого слід соромитися, дозволяють подолати індивідуальні та національні комплекси неповноцінності. Зрозуміло, не просто визначити конкретні критерії вибору та розмежування потрібних та непотрібних, правильних та неправильних метанаративів. Проте загальний, важливий, вихідний критерій очевидний. Це загальнолюдські цінності, а не цінності окремих груп чи маргінальних ідеологій.

Ідеологічні метанаративи невіддільні від сучасних міфів. Міфотворчість в ідеологічній площині є дуже ефективною. Красиві абстрактні поняття персоналізуються на звичайних людях та подіях, або, навпаки, останнім надається особливий сакральний чи негативний сенс. Все це надзвичайно небезпечно, оскільки занурює людину у вигаданий нереальний фантастичний світ, через що реальність викликає недовіру та неприйняття. Міфологічні образи сприймаються як реальність, і зазвичай у них вірять як прості люди, та й самі творці міфів. Міфотворчість дозволяє увияти приватний інтерес деякого владного угруповання як загальнозначущий: загальнонаціональний чи навіть загальнолюдський. Цьому служать відповідні цінності, взяті на озброєння із загальнолюдського чи національного арсеналу минулого, або спеціально вигадані. Зазвичай вони неспроможні з наукової точки зору, часто сміхотворні, але сприймаються всерйоз багатьма людьми з різних причин. Серед них і погана поінформованість, і брак знань, і соціально-психологічні комплекси тощо. Ідеологічні наративи часом мають серйозне теоретичне обґрунтування, як, скажімо, в марксизмі. Виникає ілюзія науковості таких наративів, і вони легко засвоюються навіть освіченими людьми, а в спрощеному вигляді значною частиною населення, причому не тільки через ідеологічні канали, а й через освітні структури, літературу і мистецтво, повсякденні практики.

Нині вже очевидно, що безпека ідеологічних наративів зростає багаторазово в тоталітарному чи авторитарному суспільстві, коли вони проголошуються справжнім знанням та стають основою політики та взагалі ставлення людей до того, що відбувається. Їхня безпека не завжди відчувається індивідуальною та масовою свідомістю завдяки численним міфам, особливо історичним, які розцвітають пишним цвітінням в умовах, коли інші думки заборонені чи витісняються з фокусу суспільної уваги.

Наукова ідеологія неможлива за визначенням, оскільки ідеологія завжди є виразом того чи іншого інтересу, а наука має бути незацікавленою, об'єктивною. Актуально у цьому відношенні висловлювання видатного вченого, теоретика історії, спеціаліста з історичної пам'яті А.Мегілла: «Одна з функцій історичної професії полягає в тому, що вона завжди має чинити опір політичній миттєвості та досліджувати минуле з обережністю та ретельністю, не звертаючи уваги на можливі наслідки» [Мегіл 2007].

Натхненники метамодерну у своїх задумах намагаються дистанціюватися від ідеології: «Ми пропонуємо прагматичний романтизм, вільний від ідеологічного кріплення» [Тернер 2012]. Чи зуміє метамодерн на практиці поставити серйозний заслін ідеологічним метанаративам із сумнівними цінностями та офіційно-державній міфотворчості?

У якості висновків відзначимо, що відродження метанаративів, що пропонує метамодерн, загалом означає повернення загальнолюдських цінностей, проголошених ще модерном і осміяних постмодерністською іронією. Проте метанаративи можуть втілювати не лише загальнолюдські цінності, але й ідеологічні міфотворчі практики, яким треба поставити надійний заслін.

Список літератури

- Афанасов Н. (2019) В поисках утраченной современности. Социологическое обозрение. Центр фундаментальной социологии. Т.18 №1. С. 256-265.
- Афанасьев А.И. (2017) Фотография и нарратив. Пере-пост. Философский журнал. № 3. Одесса. URL: http://philosophy-multidimensionality.com/index.php?option=com_content&view=article&id=238
- Еко У. (2018) Ім'я Рози. Харків. Фоліо. 508 с.
- Кардаш В. (2019) Критика философских оснований метамодерна. URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:БКPJSHB_kysJ:https://syg.ma/%40insolarance-cult/kritika-filosofskikh-osnovanii-mietamodierna+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=pl
- Ліотар Ж.-Ф. (2010) Стан постмодерну. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Lyotard_Jean-Francois/Sytuatsia_postmodernu/
- Мегилл А. (2007) Историческая эпистемология. Москва: «Канон+» РООИ «Реабилитация». 480 с., с. 103.
- Михайлова Л. (2019) Эссе о метамодерне в трех частях. URL: <https://syg.ma/@lubasta/essie-omietamodiernie-v-triekh-chastiakh-chast-i-sostoianiie-mietamodierna>
- Тернер Л. (2011) Манифест метамодерниста. URL: <https://www.livelib.ru/work/1002631584-manifest-metamodernista-lyuk-tjorner>
- Vermeulen T., van den Akker R. (2015) Misunderstandings and clarifications. URL: <http://www.metamodernism.com/2015/06/03/misunderstandings-and-clarifications/>

Alexandr Afanasiev, Irina Vasilenko

METAMODERN AND METANARRATIVE: NEW OLD VALUES

Abstract. *Art, which calls itself metamodern, seeks reconstruction, the revival of discourse, great stories, such as the revival of myth. The revival of myth takes place as an immersion in the depiction of modern situations of mythical images and plots, as in the paintings of the famous modern American artist Adam Miller. The intersection of ecological, humanitarian themes with mythical images makes us feel, experience and comprehend the fragility of life in modern conditions. A kind of roll call of epochs involves the roll call of moral values, transient and imperishable. Such an approach in art can be described as a kind of liberation of humanity, humanity, and universal values in general from the press of postmodern total irony. A kind of sincerity, honesty is expected.*

The narrative of the author's idea, as well as the spectator's narrative-interpretation, are necessarily related to the socio-cultural features of this era and can be developed as a kind of metanarrative, which sees the values of this era or universal values.

Metamodern implies the revival of those metanarratives of humanity, humanity, intelligence, morality, aesthetics, which were inherent in modernism and against which postmodernism rebelled.

However, the most important question arises: which metanarratives should be preserved or revived? Ideological or historical metanarratives that are permeated by modern myths are usually

very good. They help to overcome individual and national inferiority complexes. But they are dangerous because they immerse a person in a fictional world. The danger of ideological narratives increases many times over in a totalitarian or authoritarian society, when they are proclaimed as true knowledge and become the basis of politics and people's attitudes to what is happening. Their danger is not always felt by the individual and the mass consciousness due to numerous myths, especially historical ones, which flourish in lush flowering in conditions when other thoughts are forbidden or pushed out of the focus of public attention. Myth-making allows us to present the private interest of some power group as universal: national or even universal. There is an illusion of scientific narratives, and they are easily assimilated even by educated people, and in a simplified form by a large part of the population, not only through ideological channels, but also through educational structures, literature and art, everyday practices.

It is not easy to define specific criteria for selecting and distinguishing between necessary and unnecessary, correct and incorrect metanarratives. However, the general, important, initial criterion is obvious. These are universal values, not the values of individual groups or marginal ideologies.

Key words: *metamodern, metanarratives, values, myths.*

References

- Afanasov N. (2019) In Search of the Lost Modernity. Sociological review. Center for Fundamental Sociology. T.18 No. 1. pp. 256-265.
- Afanasiev A.I. (2017) Photography and Narrative. Re-post. Philosophical journal. No. 3. Odessa. URL: http://philosophy-multidimensionality.com/index.php?option=com_content&view=article&id=238
- Eco U. (2018) Name rose. Kharkiv. Folio. 508 p.
- Kardash V. (2019) Criticism of the philosophical foundations of the metamodern. URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:BKPJSHB_kysJ:https://syg.ma/%40insolarance-cult/kritika-filosofskikh-osnovanii-mietamodierna+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=pl
- Lyotard J.-F. (2010) Postmodern situation. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Lyotard_Jean-Francois/Sytuatsia_postmodernu/
- Megill A. (2007) Historical epistemology. Moscow: "Kanon +" ROOI "Rehabilitation". 480 p., p. 103.
- Mikhailova L. (2019) Essay on metamodern in three parts. URL: <https://syg.ma/@lubasta/essie-omietamodiernie-v-triekh-chastiakh-chast-i-sostoianiie-mietamodierna>
- Turner L. (2011) Metamodernist Manifesto. URL: <https://www.livelib.ru/work/1002631584-manifest-metamodernista-lyuk-tjorner>
- Vermeulen T., van den Akker R. (2015) Misunderstandings and clarifications. URL: <http://www.metamodernism.com/2015/06/03/misunderstandings-and-clarifications/>